

BUDA FERENC

Világ, világom

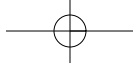
VIII.

(Az, hogy épp itt vontam meg írásom soron következő fejezethatárát, tetszőlegesnek, ám egyben természetesnek is tekinthető. Természetesnek azért, mivel a háború – a még elhúzódó távol-keleti hadműveletektől eltekintve – 1945 tavaszán ért véget, s ezzel a korábbiaktól merőben különböző, új korszak kezdődött el az országban, de a nagyvilágban is. Tetszőlegesnek viszont amiatt, mert az én arasznyi életem határvonalai nem minden tekintetben igazodtak a történelem s a világpolitika nagy horderejű eseményeihez. Számomra például a tavaszi napok sorából eléggé önkényesen, sőt – mint utóbb kiderült – alaptalanul kiragadott április negyedikénél vagy a hitelesnek elfogadható május kilencedikénél is jóval fontosabb s meghatározóbb volt az az előző december eleji nap (hogy harmadika, negyediké vagy épp ötödike-é, már nem tudom), amikor Józsáról visszaóvakodtunk Debrecenbe, ám akár '45 nyarának az a napja is (hogy pontosan melyik, arra aztán végképp nem emlékszem), amikor új lakótársak költöztek a Magoss György tér 7-be. Így hát a fent látható római nyolcast néhány lappal korábban, de akár egy-két bekezdéssel később is kirakhattam volna, illetve kirakhatnám középre. Mindenesetre most már csak maradjon ott, ahol van.

Távollétünk hónapjai alatt udvarunk némely területén jelentős változások mentek végbe. Kissé viharvert külsővel bár, de épségben maradt az utcával határos épületrész s az alatta ásító pince is, ám az udvarvégi lakásunk ajtaja előtt földet érő robbanószerkezet (ami az utólagos szemrevételezők szerint nem is bomba volt, hanem légiakna, bomba nyomán ugyanis annak tömegével arányos mélységű tölcsér keletkezik a talajban, a légiakna viszont elsősorban a földfelszín felett fejti ki hatását, ezért bombatölcsér nemigen marad utána, így hát mi valójában nem is bombakárosultak, hanem inkább aknakárosultak lettünk, ami persze a dolog lényegét kevésbé érinti), szóval az a pontatlanul útjára eresztett, talán nem is oda szánt akármicsoda elég derekas munkát végzett: a mi hajlékunkon kívül az utcai épület-szárnyhoz merőlegesen csatlakozó földszintes házrész kerthez közelebbi felét is lerombolta, az a helyiség maradt meg csupán belőle, ahol nem is olyan régen még a pálmaliliom kunkorgó végű levélrostjait gerebenezték az asszonyok, valamint egy vele egybenyló kis előtér egy féltényérnyi kamarával. A többi: omladék, rom, törött szarufák s lécek, téglá- meg vakolatlörmelék. Félredőlt szikár törzsével állhatatosan kitarzott azonban most is a vedlett öreg fenyő a szomszéd ház felénk néző vakolatlan tűzfala előtt, udvarvégi megszokott őrhelyén pedig ott várakozott rám a fűzfa: a fűzfám. Folytatható volt az élet – csaknem ott és csaknem úgy, ahol és ahogyan félbemaradt.

A konszolidáció első jeleként Szüleim beszereztek néhány tyúkot, a tél elmúltával pedig buzgón, szaporán nekiláttak a kerti munkának is. Apám felásózta, elgereblyézte a veteményezésre szánt ágyásokat, Anyám meg előbb mákot, aztán borsót, sárgarépa-, petrezselyem-, retekmagot vetett, majd elduggatta a hagymát s a gerezdekre szétszedett fokhagymát is. A korábbi évek során a fák alatti egykét négyzetméter kivételével a kert minden talpatatnyi helyét kihasználták erre a célra, most azonban csak a föld kertvégi harmadán veteményeztek: új lakók érkezése volt várható, s a terület fennmaradó része őket illette meg. Nem kevés bosszúságot okoztak eleinte a módfelett elszaporodott patkányok. Fényes nappal is ott futkároztak az udvaron, orcátlanul belezabáltak aprójószágaink eleségébe, jelenlétünk sem zavarta őket túlságosan. Tőlük végül új kiskutyánk hathatós közreműködése révén sikerült néhány hét alatt megszabadulnunk, de ezt már elmondtam töviről-hegyire korábban.

Két család költözött hamarosan a Magoss György tér 7-be: Vassék és Kathóék. Vass Józsi bácsi tisztviselőként dolgozott a város szolgálatában, Apám meg ő évek óta ismerték egymást. Két kicsi fiuk volt már akkor, Szabolcs, a nagyobbik négyéves múltot, a kisebbik, Peti meg kettő. Eléggé nyomasztó lakásgondjaik voltak, s emlékezetem szerint épp Apám pendítette meg előttük: tekintettel két gyermekükre s az épp soron következő harmadikra (akit aztán Tamás néven, már az odaköltözésük után néhány hónappal meg is szült Gizi néni) kiigényelhetnék Nagykék megüresedett lakását. Kathó Jenő bácsi s a felesége, akit minden gyerek Klári mamának szólított, mind a ketten tanítók voltak, ám hivatását akkor már csak Jenő bácsi gyakorolta: Berettyóújfaluban tanított, így az iskolai szünetek kivételével többnyire csak hétvégeken lehetett odahaza látni. Ők valamelyest idősebbek voltak – Klári mama 1902-ben született, Jenő bácsi pedig még a századforduló előtt – gyermekeik is lassacskán felcseperedtek: Jenőke az idő tájt diplomázott a debreceni egyetem akkor még működő jogi karán, a két lány, Iduka meg Klári (azaz: Kaja) még középiskolába járt. Mindkét családdal együtt lakott még egy-egy felnőtt személy is, egymásétól eltérő, ám sajátos szerepben. Vassék pótcsaládtagja Gizi néni keresztmamája volt: élethossziglan pártában maradt, már jócskán korosodó hölgy – névszerint Bod Irma –, akit a rokonság felnőttjei Keresztnek, a gyerekek pedig – családbeli státusának megfelelően – Nagyanyinak szólítottak. Ámulva hallottam egyszer, hogy fiatalkorában ismerte Ady Endrét, ám amidőn az ismeretség részletei felől tudakozódtam, révedező mosollyal az arcán csupán ennyit mondott róla: „Ó, nagyon kedves ember volt!” – s várakozó tekintetem láttán mindössze azzal toldotta meg, hogy Ady egyszer fogadásból végigment a Piac utca teljes hosszán egy szál gatyában, s minthogy e némiképp – hogy úgy mondjam – profán, sőt deheroizáló adalék roppant kevésbé járult hozzá a Költő arcképének gazdagításához, letettem a további faggatózásról. A Kathó-család befogadott tagját Gulyás Sanyi bácsiban tisztelhattuk. Kerek tíz évvel volt fiatalabb, mint Klári mama, s eredetileg ő is tanított, miután azonban hazajött a háborús katonai szolgálatból, nem tért vissza a katedrára, hanem méhészettel foglalatzkodott – ez volt beírva a lakásbejelentő lapján is a foglalkozás rovatba: méhész –, ám ezenfelül

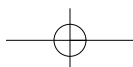

s leginkább afféle családi mindenés szerepét töltötte be Kathóéknál, s a ló fogatolásától a kertészkedésen át a tortasütésig, sőt a babapelenkázásig mindenféle munkához értett. (Egyszer például nekem is faragott juharfából egy igazi bumerángot: vissza is tért, ha eldobtam – mindaddig, mígnem egyszer a Nagyverdőn felhajítottam egy megmászhatatlan, magas fa tetejére, ahonnét nem bírtam lehozni.) Rokoni kapcsolat nem fűzte Kathóékhoz Gulyás Sándort, s minthogy múltjáról, korábbi életéről szinte semmit nem tudtam, alakját szememben bizonyos titokfátyol lengte körül. El ne mulasszam megemlíteni: a két család – Kathóék meg Vassék – (hogy milyen fokon s mely szálon, annak pontos részletei nem ismeretesek előttem) rokonságban állt egymással.

Nagyék annak idején kényelmesen elfértek mind a hatan a tágas, sokszobás lakásban, amelyen ezentúl két családnak kellett osztoznia. A hajlékot belakó személyek száma megkettőződött, ráadásul nem is lehetett egyenlő mértékben kettéválasztani. Végül úgy oldották meg a dolgot, hogy Vasséknak jutott a nagyobbik rész, ahol a konyhának szánt előtérből még egy harmadik szoba is nyílt az udvar felőli oldalon, Kathóéknak meg a kisebbik, de komfortosabb szárny, amely a jókora utcai szobán kívül eleve konyhának épült konyhával, továbbá előszobával és fürdőszobával is el volt látva.

Messzire hurcolkodnunk nekünk sem kellett. Maradtunk továbbra is a portán belül, csak egy pár lépéssel hátrébb s egy fél fokkal lentebb: a szomszéd telekkel határos épületszárny épségben maradt részében, az egykori kártoló műhely hűlt helyén rendezkedtünk be, s a háború után elkövetkező jó másfél évtized során ez az egy szoba-konyha-kamarából álló, komfort nélküli kis lakás volt életünk, életem állandó tere. No meg persze az udvar, a kert, a szűkebb és tágabb környék. Tönkrement előző kis házunk falhíjas, de még betetőzött maradványát Kathóék rendelkezésére bocsátottuk: Baba nevű sötétsárga szőrű igazslovukat tartották benne, ha épp nem volt munkára fogva, meg az almozására és takarmányozására szolgáló szalmát, illetve szénát. (Hogy e két utóbbi anyag milyen kiváló hőszigetelő, azt épp abból sikerült megtapasztalnom, hogy '46 májusában, amikor odakint már-már nyári meleg volt, a szalmahalom alján matatva még kezembe akadt egy félkenyérnyi nagyságú, pelyvával-porral szennyezett, de különben sértetlen jégdarab.) A lerombolódott házrész telekhatáron álló hátsó téglafala megmaradt kerítésnek, s ahol végetért, ott ugyanezt a szerepet ritkásan egymás mellé szögelt, szürkére avult fenyőfalécek vették át, túloldalt pedig, már a szomszédban, de szorosan az ócska kerítés mellett egy alacsonyan elágazó, ám magasra törő, elpusztíthatatlan ecetfa (bálványfa: *Ailanthus altissima*) nevelte évről évre hosszú levélnyélen ülő, küllemre tetszetős, ám kissé kellemetlen illatú összetett leveleinek, sárgás-rózsaszínű virágainak, majd szárnyas terméscsokrainak egyre szaporodó tömegét.

Mielőtt beleköltöztünk volna, Anyám budai-földdel kevert mésszel mindhárom helyiség falait több soron bemeszelte, utána a szoba kopott hajópadlóját s a konyha meg a kamara betonját súrolókefével meg vizesronggyal alaposan feltakarította. Apám a házvég s a kerítésül szolgáló fal szögletébe lécekből, deszkákból, hulladék épületfából fáskamarát, a mellé az aprójószágnak ólat meg kifutót mesterkedett össze (az óla-

kat később áthelyezte az udvar túlsó sarkába), így rakván le a „békebeli” lét feltételeinek kezdetleges alapjait. A XX. századi civilizáció vívmányai közül nem sokban bővelkedett legújabb szálláshelyünk: a fűtést a konyhában elhelyezett takaréktűzhely biztosította – már amikor égett benne a tűz –, ám a konyha s a szoba közt volt egy cserépkályha is, a leghidegebb téli időszakban abba is begyújtottunk. Vizet az ajtótól nem messzi álló udvari csapból eresztettünk, ahányszor csak akartunk, a szennyvíz legpiszkosabbját ugyancsak az udvaron lévő csatornanyílásba öntögettük. Az emberi szervezet melléktermékeit befogadó legkisebb helyiséget nekünk kellett létrehoznunk a lakástól tisztos, de még elérhető távolságban, az udvar hátsó traktusa közelében. Az eddigi leírtakból könnyűszerrel kikövetkeztethető, hogy természetesen fürdőszobánk sem volt, s a konyhából is hiányzott a mosogatómedence: ez utóbbit egy jókora mosogatótál – jó magyar szóval vājling – helyettesítette, fürdőszoba, netán függönyös zuhanyfülke helyett pedig a fehéromános nagy lavór, nyaranta meg a mosóteknő került használatba. (Ott volt viszont télen-nyáron, mégpedig potom pénzért a nagyerdei fürdő!) A korszerűség ismérvei közül egyesegyedül az elektromosság képviseltette magát: be volt vezetve a villany a házba, sőt az összesen négy darab fali kapcsolón kívül még egy ún. csatlakozó aljzat is ott büszkélkedett valamelyik falon, amelybe egyéb elektromos háztartási eszköz híján a (világvevő helyett világmegvető) néprádió érintkezőjét dughattuk be, amidőn valamikor az ötvenes évek legelején már az is került a házhoz.

Az én alvóhelyem, egy öreg dívány, eleinte benn volt a szobában, az egymás mellett álló két nagy ágy végéhez illesztve. Később, már nagyobbacska koromban kiköltöztem a konyhába, egy házilag készített, szalmazsákkal bélelt fekvőhelyre, ami a bejáratnál balra helyezkedett el, hosszában a fal mellett. Szorosan hozzátolva, a mennyezet közepén függő bádogtányéros lámpa alatt állt az asztal: Anyám ezen készítette elő a főzni-sütnivalót, ennél étkeztünk, ennek a fiókjában tartottam a füzeteimet, író-, rajzolóeszközöimet, tankönyveimet, itt írtam meg a leckéimet, többnyire itt is tanultam. Esztendőkön át ez az asztal volt az én íróasztalom, s talán épp e korai megszokásból ered, hogy manapság is szeretek konyhaasztal mellett írni, olvasgatni. A konyhával, mint számomra rendelt lakosztállyal, amúgy is igen megbarátkoztam: éjszakába nyúló, sőt nem egyszer hajnalig tartó ágyban-olvasó szenvedélyemnek a lakás falain belül csak itt tudtam viszonylag zavartalanul hódolni. Anyám, mint annyi mindenben, e téren is elnézőbb volt irántam (néha legfeljebb amiatt nyugtalankodott, hogy nem alszom ki eléggé magamat), Apám azonban, ha netán felébredt éjjel, a tökéletlenül záródó szobaajtó résein meg a cserépkályha s a falnyílás pereme között átszűrődő lámpafény láttán mindig rám mordult a szobából: „Mit égeted még azt a villanyt? Oltsd el, aludj!” Az összeütközés elkerülése végett aztán hamarosan beszereztem egy laposelemmel működő öreg zseblámpát, s a takaró alatt sátrazva annak gyér világánál vakláltam végig az olvasásnak szentelt utolsó félórát. Elég hamar elfogyott ugyan az oxigén azon a szűk helyen, ettől azonban végre legalább elálmosodtam.

Ha sarokba szorítanának, sem tudnám nyomról-nyomra elsorolni mindazt, ami korai és későbbi éveimben történt velem, ám ha belegondolok, minden esztendő hozott valami fontosat, érdekeset vagy legalábbis számomra emlékeztetést. Lám,

itt ez a '45-ös év is: mi minden meg nem esett, pedig még az első fele sem telt el! Néhány hónap leforgása alatt kétszer is költözködtünk, méghozzá anélkül, hogy akár egyetlen napra elhagytuk volna a Magoss György tér 7-et. Lett például megint egy kiskutyánk. Aztán új lakók, új ismerősök jöttek az udvarunkba, nem kevesebben, mint tizenegyen meg még egy ló is. Közben – melleleg – elvégeztem a második osztályt, méghozzá fél tanév alatt. (Na: olyan is volt az...) Eladdig kevészer hallott fogalmak jelentek meg a közélet különféle fórumain: újságok vastag betűkkel szedett címodalán, rádióban, hivatalokban és így tovább. Úton-útfélen lehetett hallani ezeket, naponta hangos volt tőlük még az utca is. Ilyenek például, hogy csak egyet-kettőt említsek: demokrácia, reakció, felszabadulás. Az első kettő kezdetben nem sokat mondott nekem, inkább csak a szöveg összefüggéseiből meg a szavak hangsúlyából derengett elő, hogy az egyik valami jót kell hogy jelentsen, a másik pedig rosszat: „Ma már szerencsére demokrácia van nálunk, nem úgy mint az elmúlt rendszerben, amikor a gazdagok elnyomták a szegényeket.” Ez szinte teljesen világos volt számomra: mi is szegények voltunk, szegények is vagyunk, hozzánk képest még egy tanító vagy kishivatalnok is úrnak számított, hát még egy pap vagy valami méltóságos rangú tanácsnok úr, pláne egy földbirtoκος! Ha a demokrácia azt jelenti, hogy most már mindenki egyenrangú, akkor rendben van a dolog. Abban sem találtam semmi kivetnivalót, hogy ha valakinek van vagy ezer hold földje, annak csak annyit hagynak a kezén, amennyiből maga meg a családja ember módra megél, a többit pedig szétosztják igazságosan azok között, akiknek semmijük sincsen. Mire való egy embernek akkora vagyon, másnak meg semmi! A reakció, reakciós eleinte eléggé megfoghatatlan volt számomra, de bizonyos jelekből arra következtetek így utólag, hogy ez a szó másokat is tévútra vezethetett. Annyi még csak-csak kiderült, hogy nem jót jelent, s hogy aki reakciós – azaz: reakciója van – az manapság könnyen megjárhatja, ám hogy tartalmilag pontosan mit is jelent, azzal nem mindenki volt tisztában. Elterjedt egyebek közt az a riasztó hír, hogy orvosi szűrővizsgálat ürügyén szemelik ki azokat, akiket el akarnak vinni Szibériába. Piaci beszélgetés részleteit akaratlanul elcsípve magam hallottam ezt a mondatot: „Képzeld csak, a doktor még csak el sem titkolta, hogy megvizsgálják a reakciómat! Na, in osztán ott is hagytam a poros álláson!” Előbb kissé a hátam borsódzott: micsoda fondorlatokat eszelnek ki! Ám a kétely, ami korábbi, együgyű hiszékenységem helyére lépett az elmúlt hónapok során, nyomban azt sugallta: biztosan nem is igaz, amit ez az asszony mond, csak afféle kofapletyka az egész. Évek múlva jöttem rá, hogy az asszony szavai mégis hitelesek lehettek: a doktor csakugyan azt mondta, amit ő idézett tőle. Honnét is sejtette volna, hogy az orvosi reakcióvizsgálat egészen más, mint a politikai? Azt viszont, ha máshonnét nem, hát szájról-szájra terjedő hírekből tudtuk, hogy emberek százait, ezreit valóban vitték meg viszik – ki tudja, hová. Legfonákabbul a felszabadulás hangzott e példaként előhozott három szó közül: „Na jó persze: odáig rendben van, hogy a németeket meg a nagypofájú, hőzöngő nyilasokat elzavarták, ott egye a fene mindahányukat, túl sok bajt meg kárt hoztak az országra meg mindnyájunkra. De most meg a ruszkiak szálltak meg bennünket, s ezek men-

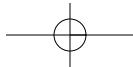
nyivel jobbak? Visznek mindent elfele, rabolnak, fosztogatnak, erőszakoskodnak! Nekik persze lehet: hiszen ők a győztesek! Na, szépen felszabadítottak! Inkább megszabadítottak: megszabadítottak az órámtól, a lovamtól, a libáimtól, a karika-gyűrűmtől, a csizámmtól. Az se volt jó, ami volt, de ez se: cseberből vederbe kerültünk. Vagy inkább pelyvából csávába. Nem kellett volna ezekkel háborúba keveredni, de ha már így alakult a dolog, hát ki kellett volna ugrani idejében, még hamarabb, mint az öreg Horthy szerette volna. Na, a románoknak most is több eszük volt, mint nekünk, azok még jókor átpártoltak Hitleréktől, így aztán Besszarábia helyett legalább megkapták megint egész Erdélyt. Tőlünk meg visszavették az egészet: csehek a Felvidéket, az oroszok Ruszinszkrét, a szerbek meg már Pécsre, Bajára, az egész Bácskára ácsingóznak! De ugye a románoknak sem akaródzott visszavonulni a Tiszától! Alaposan bevásároltunk megint, hát így szabadítottak meg bennünket.” Ilyeneket s hasonlókat beszélgettek az emberek az első időkben, amikor még nem féltek nyíltan kimondani azt, ami a szívüket nyomja. El-eljátszogatnak az újonnan tanult idegen szavakkal is. A katonák szájából gyakran elhangzó ocsmány káromkodást, amely egy műveltető ige s az egyik szülő tárgyi kapcsolatát fejezi ki felszólító módban – példának okáért eufémisztikus céllal alkalmazták egy ideig szó szerinti magyar megfelelője helyett, hangtanilag persze kissé eltorzítva: „Jappajumáty!” A lépten-nyomon hallott, nógatóst, biztatást, sürgetést kifejező davaj szó pedig akárcsak az olasz „dicó”-ból alakult digó – egyenest népnévvé lépett elő, sőt ilyen értelmezéssel még egy kurtácska rigmest is fabrikáltak belőle: „Davaj, davaj, jobb vót tavaly, több vót a vaj, nem vót annyi davaj.” Változatos szinten mozgott a hirtelenül megjelenő vagy újrászerveződő pártok iránti bizalom is. Nem mintha különösen vonzódtam volna a politikához – vagy egyáltalán érdekelt volna –, de mivel kíváncsiságból kisgyerek létemre is szerettem odafülni a felnőttek beszélgetéseire, szavaik, megnyilvánulásaik nyomán sok mindent eléggé valószerűen átéreztem, felfogtam a korabeli közhangulatból. Ennek alapján bizton állíthatom, hogy az emberek nagy többsége idegenkedett a pártpolitizálástól. Bizalmatlanságukat részint az táplálhatta, hogy a pártok nevében megszólalók között nem kevés számban olyanok is ágáltak, akiket aligha lehetett hiteles személynek tekinteni: ők voltak (ám a múlt idejű megfogalmazástól akár el is tekinthetünk) a változások haszonlesői, a mindenkori széljárás hullámlovasai, akik – mondhatnám – azonnal megértik az idők szavát, a macska módján mindig talpukra esők, mások kárát a saját hasznukra fordítók, mások álmolvoit a maguk hintója elé befogók. Különféle arányban ugyan, de ez az emberfajta mindegyik pártban felütötte a fejét. Élethelyzetüknél fogva az én atyafiságom falun élő felnőttjei elsősorban a Parasztpárt híveivé szegődtek – legalábbis addig, amíg volt Parasztpárt –, a városiak közt akadt olyan, aki a szociáldemokratákkal rokonszenvezett, a kisgazdákra pedig óvatos bizakodással tekintettek valamennyien. Nem végeztem én ilyen irányú megfigyeléseket körükben – kisebb gondom is nagyobb volt ennél –, különben sem érdekelt a felnőttek politizálása, ám elcsípett beszélgetéseik nyomán ez a kép alakult ki s maradt meg bennem. Arra viszont határozottan emlékszem, hogy a Kommunista Pártot s a kommunis-

tákat kevés kivétellel mindenki az oroszok szálláscsinálóinak és kiszolgálóinak tekintette, s ennek a tömör véleménynek mindaddig, amíg a megtorlástól való általános félelem hamarosan rá nem nehezedett az országra – ha más alkalmakkor nem, úgy a hétköznapi beszélgetések során –, kendőzetlenül hangot is adtak. Igen lesújtóan vélekedtek a köpönyegforgatókról. Nem felejttem el: józsai rokonaim, még a lányok is, milyen megvetéssel emlegettek valakit – nevét s foglalkozását nem írom le ide: hátha még élnek a leszármazottai –, aki '44 vége felé szemrebbenés nélkül, egyetlen huszáros fordulattal lépett át a nyilaskeresztes pártból a kommunistákhoz. (Számon tartani sem tudom, azóta is hány, de hány efféle színváltásnak lehettem – csendes vagy bosszús – szemlélője. „Allat tarkája kívül, ember tarkája belül van” – mondják távoli rokonaink valahol Közép-Ázsiában.)

Engem azonban elsősorban a magam két karral befogható, gyalogszerrel, legfeljebb egy rövidke iramodással bejárható világa érdekelt akkoriban, az a kis világ – hogy ne mondjam: mikrokozmosz – amely egy kurta esztendő leforgása alatt nemcsak hogy arcot váltott, de addig nem ismert, számos új lakóval is benépesedett. Közülük kiváltképp magukra vonták figyelmemet a gyerekek. Sajnos, a két új család leszármazottainak nem mindegyikét vehettem gyerekszámba, de úgy is mondhatom: egyelőre a létszám felét sem. Kathóék elsőszülött Jenő fiát a maga húsz év körüli korával már eleve felnőttek kellett tekintenem, s a két lány is túlságosan felettem állt az éveivel ahhoz, hogy valami barátságfélére gondolhassak velük kapcsolatban. (Őszintén szólva azt sem igen tudtam, tegezzem-e, magázzam-e, vagy egyáltalán hogyan szólítsam meg őket, s emiatt éveken át kissé zavarba jöttem a társaságukban.) Maradtak hát barátkozásra a Vass-gyerekek, egyelőre csak ketten. Peti, a kisebbik, a maga alig két esztendejével még csak egy kis ákombákom volt, a háborús mizéria kellős közepén világra jött cingár kis kölyök. Olykor, főként ha testvére részéről valami méltánytalanság érte, igencsak méregbe gurult, ilyenkor villámló szemmel, pirosra gyúlt arccal kiabálva a legkevésbé sem szalonképes szavakba foglalt válogatott szidalmakat vágott a bátyja fejéhez, ám ez csupán őszinte, nyílt szívű alaptermészetének egyik korai, kendőzetlen – s kissé még paléozatlan – megnyilatkozása volt, nem a gonoszságé. Kezdetől fogva kedveltem, játszótársaként azonban egyelőre – és még jó ideig – aligha jöhetett számításba. Testvérével az első időkben bajos volt zöldágra vergődnöm. Magamban már azon is megütöttem, hogy Szabolcs létére nem a nevéen szólítják: „Buba, Buba!” – hallok hol a szülei, hol a család s a rokonság valamelyik tagja szájából. Na, gondoltam magamban, ezt is jól elkényeztették! Hogy lehet egy négy-öt éves fiút Bubának nevezni! A kényeztetés ténye és jelei valóban tagadhatatlanok voltak: Buba a legkisebb sérelemre arca elé kapta a kezét, s kifordított tenyerével a szeme alját dörgölve elváltoztatott hangon bőgni kezdett: „Jaj, anyimamikám! Jaj, anyimamikám!” Ilyenkor az esetek többségében nem is Gizi néni sietett fia segítségére: félszeg igyekezettel Nagyanyi iparkodott elő a kapualja felől, hogy kimenekítse elsőszámú kedvencét a fenyegető bajból. Buba tőle telhetően ki is használta a különféle helyzetekből fakadó alkalmakat, így aztán szegény Nagyanyinak elég sok futkosni valója akadt reggeltől estig a gyerek miatt. Nekem – kell-e monda-

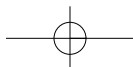
nom? – a legkevésbé sem voltak ínyemre Buba színlelt kesergései. Az pedig végképp megbotránkoztatott, amikor a kisöccsét bosszantotta addig-addig, mígnem az ordítva nekirentott, s az első keze ügyébe kerülő téglatöredékkal vagy fadarabbal bőszen csépelni kezdte. Erre ő a már bevált módon bőgve s félig eltakart szeme sarkából a kapubejáró felé sandítva előnyimamizta pártfogóját a lakás mélyéből, illetve magasából. Az természetesen mindig az ő pártjára állt, sőt helyette a dühében csúf szavakkal – „Piszokdisznó lóf... Buba! Piszokdisznó b....a meg Buba!” – szitkozódó pöttömnyi sértettet pirongatta meg. Jelentősen módosult a helyzet a kis Tomi világra jöttével. Gyakorta gyengélkedő, sápadtka kisbaba volt élete első hónapjaiban-éveiben, ezért az anyai figyelemből-törődésből a szokottnál is jóval többre volt szüksége. Bubának kénytelen-kelletlen bele kellett nyugodnia, hogy már nem ő áll az érdeklődés középpontjában; alapjában egészséges lelkivilágára vall, hogy ebbe lassacskán bele is nyugodott. Néhány esztendő múltán a Buba név is lekopott róla (ámbár akkor sem Szabolcs, hanem Gyurka néven szólítottuk), az iskolában pedig elejétől végig derekasan megállta a helyét. Bátyjaihoz képest Tomi csendesebb, zárkózottabb természetű kislány volt. Lehetőleg kerülte az összeütközéseket, viszont igen szeretett egymagában elfoglalkozni, elsőszmötölni valamivel. Peti leginkább az állatok érdekelték – három-négy éves korában (a tyúkok tojóképeségének manuális vizsgálata láttán, ami tudvalevőleg a kloákán keresztül történik) egyszer úgy megtojózott egy párnapos kiskacsát, hogy az belepusztult a próbatételbe –, Gyurkát pedig úgyszólván minden. Egyre inkább sikerült összebarátkoznunk. Kár, hogy mire mindhárman felcseperedtek, én messzire kerültem a háztól, s így csak nagyritkán, sokévente ha egyszer-egyszer találkozom valamelyikükkel. Gyurka egyébként fizikusként hosszú éveken át a KFKI-ben végzett kutatómunkát, egy időben rendszeresen ki-kiküldték a dubnai atomkutató központba is. Péter töretlen úton haladt attól a legelső, emlékezetes kacsakísérlettől fogva: felsőfokú tanulmányai végeztével az országos hírű nádudvari Vörös Csillag Termelőszövetkezethél helyezkedett el állattenyésztő mezőgazdaként, ott is dolgozott nyugdíjba vonulásáig. Tamás a soproni egyetemen szerzett erdőmérnöki oklevelet, majd az erdőgazdasághoz került Debrecenbe. Kisgyerekkori szöszmötölései sem múltak el azonban eredmény nélkül: a legkiválóbb hazai fafaragók egyikeként gyönyörűséges bútorokat készít, s a népművészet mestere.

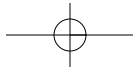
De ne szaladjunk annyira előre: Gyurka egyelőre még a Buba névre hallgat, Peti a pelyhes kiskacsa sipákolására figyel, Tomi pedig meg sem született. Magam is csak a harmadik osztályt kezdem el ősszel. Harmadikban ismét egy új tanító – ezúttal: bácsi – vesz kézbe bennünket. Őt Szathmári Istvánnak hívták, s már igen-csak nyugdíjas korú lehetett: a harctereken odaveszett vagy hadifogságba hurcolt tanítók-tanárok helyett nagy szükség volt a nyugdíjasokra abban az időben. Szathmári tanító úr sem tagadhatta volna le a korát. Szikár alkatú, ősz hajú, változékony hangulatú idős férfiú volt, ráadásul erősen nagyothalló. Az ének- és hittanórákon szívesen hegedülgetett, hogy helyes útra terelje kissé fülsértő gyerek-kornyikálásunkat, sőt ha jókedvében találtuk, olykor még műsoron kívül is belebelefeledkezett egy-egy érzelmes, lassú magyarnótába. A rendetlenkedést, rosszal-

kodást, készületlenséget viszont megtorolta: „Tartsd a tenyered, fiam!” – s már csapott is bele egy csattanósat. A büntetés mindig azon melegében történt, halogatás vagy elnapolás nélkül: „Hogy el ne felejtsd, miért kaptad!” Pálcája a fokozott igénybevétel következtében hetek alatt elhasználódott. (Ezt a jótékony folyamatot persze az is elősegítette, hogy valamelyik merészebb osztálytársunk a tanító bácsi rövid távolléteit kijátszva bicskával itt-ott belefარagott.) Sokra azonban nem mentünk ezzel a szabotázsakcióval sem: velünk hozatott hazulról újabb és újabb pálcákat, volt úgy, hogy négy-öt darabból álló kollekción is ott várakozott tetre készen a kezeügyében. Amikor egy-egy új pálcát került a házhoz, mindannyiszor megtudakolta, milyen fáról vagy bokorról vágták, s használatbavételkor kedélyesen be is jelentette: „Na, te most egy közműtést kapsz.” Vagy: „Neked, fiam, ezért kijár egy birsalmás is.” Olyan is előfordult, hogy rábízta a gyerekekre, melyikből kíván részesülni. Igazából nem volt ő rossz ember, sőt a maga módján szerette is a gyerekeket, csak túlságosan ragaszkodott sajátos elveihez, s kissé már elhasználódott a hátrahagyott évtizedek során: valamikor a század elején kezdte a pályát, hallása is még az első világháborúban hibásodott meg. Ez egyébként mindennapos bonyodalmak okozója volt mindnyájunk számára. Ha például a felelő szavai nem hatoltak át hallójáratáin, közbe-közbeszólt: „Hangosabban, hogy én is értsem!” Ha viszont a gyerek a felszólításnak engedelmességgel túlságosan felemelte a hangját, máris rákiáltott: „Mit ordibálsz, fiam? Nem vagyok én süket!”

Velem nem túl sok gondja adódott szegény öregnek. Már csak azért sem, mert abban a tanévben két gyerekbetegség is hosszú hetekre távoltartott az iskolától. Előbb a difteritisz, magyarán a torokgyík vert tanyát bennem ősz utóján. Láz gyötört, fáj a torkom, főleg nyeléskor – szilárd ételt nem is bírtam enni, csak némi folyadék csúszott le úgy-ahogy a nyelőcsövemen –, garatkörnyéki nyirokmirigyeim megduzzadtak, s mivel már olvastam felőle, hogy valaha ez halálos betegség volt, sőt Apámtól korábban azt hallottam, hogy kishúgukat is a torokgyík vitte sírba, mi tagadás: megsuhintott a félelem. Kiváltképp akkor, ha egyedül maradtam. Meg esténként, elalvás előtt. Folyton arra figyeltem, tudok-e még lélegezni, eszembe jutott a gégemetszés, amit fulladás veszélye esetén szoktak alkalmazni, ráadásul az elalvás ellen is küszködtem: félttem az éjszakánként rám törő rossz álmoktól. Végül szerencsésen megmenekültem a fulladástól s a torkomra illesztett késtől is: Anyám kihívta hozzám Róth Pál doktor bácsit. Az idős orvos felültetett az ágyban, tiszta kanalat kérve kitátott számon át a torkomba tekintett, mellkasomat elől-hátul végigkopogtatta s meghallgatta, közben rám-rám mordult: – Sóhajts! – Tőlem telhetően igyekeztem engedelmességgel neki. – Most visszafekhetsz – szólt ismét. Megkönnyebbülten ereszkedtem hanyatt az ócska díványon, ám aggódva láttam, hogy a doktor bácsi még matát valamivel a kinyitott táská mélyén: ampullát vesz elő, a tetejét megreszeli, s gyakorlott mozdulattal lepattintja, a tartalmát felszívja egy injekciós fecskendőbe, majd a tű magasba tartva kinyom belőle egy cseppet, s megint rám mordul: – Takard ki a hasadat! Úgy! Ne feszítsd meg, mert akkor fájni fog! – De bizony hasztalan próbálok én ellazulni: a tű érintésére hasizmom összerándul, s érzem, ahogy a tű hegye szinte recsegve hatol befelé a kemény rostok közé. Nagyon fáj, de sírni szégyellek, a görcs viszont tartósan beleáll hit-

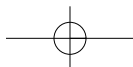
vány kis izmaimba, s mire a doktor bácsi a hokedlire készített lavor fölé hajolva megmossa a kezét, én már tarkómra-sarkamra támaszkodva hídban feszülök, mert ha vízszintbe ereszkedem, nyomban összeránt a görcs. Így küszködöm féléjszaka: hol hídban, hol görcsben. Ám végül szépen elrendeződik minden. Másnapról csak valami kanalast kellett beszedegetnem, egy hét múlva felkelegethettem, két hét múlva meg már kutya bajom: mehettem iskolába.

A téli ünnepek: Mikulás, karácsony, újév lassan jöttek, és baj nélkül múltak el. Újévre Anyám, úgy, mint máskor is, sültt egyebek közt pár tepsi pogácsát, s a pogácsatészta egy részéből apró kerek pereceket s kövér kis malacfigurákat formált. Kunkori farkincájuk, hasított körmük, előre lógó hegyes fülecskéjük épp olyan volt, mint az igaziaké, orruk végébe gyufaszállal nyomott egy-egy pár lyukat, hunyori szemüket meg hosszúkás köménymag helyettesítette. Igencsak szerettem ezeket a tepsiben sült malackákat, ízük is más volt, mint az ugyanabból a tésztából készült pogácsák megszokott íze. Olvasni azonban legalább annyira szerettem, sőt napról-napra jobban, s egy napon elérkezett az a perc, amikor már nem elégedtem meg a pusztá olvasással: az Arany János megírta *Családi kör*-beli fiúhoz hasonlatosan – aki effélet csinálni maga is próbálgat – elhatároztam, hogy írok egy verset. Azaz kissé pontosabban: nem elhatároztam, vagyis nem én határoztam el, inkább, ha lehet így mondani, a vers határozta el, hogy megíródik, úgy jött valahogy magától az egész – belülről? addigi olvasmányaimból? a látott-érezkelt környező világból-világomból? Alighanem együtt s egyszerre mindezekből. Kellő időben kialakult önkritikai szemléletem sarkallatára korai zsenyéim kezdetleges kéziratait én jókor megsemmisítettem: nincs mit sajnálnom rajtuk, s nincs mit büszkélkednem velük. Nem voltam csodagyerek. (Legfeljebb úgy, ahogy a maga nemében minden gyermek csoda.) Az a füzetlap is régesrég odavan, amelyre ezt a legelső valamikor 1945–46 fordulóján táján leírtam. Nem akartam hát megtartani. Megmaradt mégis. A többi? Azokat elfelejtettem. Felfogás kérdése, hol helyezhető el, mihez köthető egy költői pálya kezdőpontja. A magamét akár innét is számíthatom. Ha akarom. Nem tudom, akarjam-e. Mindenesetre most leírom ide, mielőtt még a képernyő – a képernyőm – elsötétülne, kiüresedne:

*Esik a hó, nincs már virág,
Fehérbe borult a világ.
A fák kopaszon állanak,
Rájuk bús varjak szállanak.*

Régebbi verseim egynémelyikébe utóbb bele-belejavívtattam. Jogom van hozzá; az ilyesmi nem hamisítás, ellenkezőleg: törekvés a lehető tökéletességre. (Más kérdés persze, hogy mennyire sikerül.) Nos: ezen a négy soron nem változtattam semmit. Sem akkor tájt, sem azóta, sem ma. Már nem is fogok.

Túljutottunk a tél derekán, amikor újabb betegséget sikerült összeszednem. Ezúttal a kanyaró nevű nyavalyába estem bele, a szó szoros értelmében nyakig: testemet ugyanis helyenként halvány rózsaszínű foltokká összeálló, apró kiütések

lepték el, főleg a hasam felől. Vakarózhatnékom támadt időről időre, a lázam is rendszeresen fel-felszaladt. Ezzel együtt sem éreztem túlságosan gyöttrőnek az állapotomat: olvashattam, rajzolhattam annyit, amennyi csak jólesett. Belázasodáskor előbb kellemesen felélénkültem, aztán könnyű mámor, majd valami furcsa, lebegő kábultság vett karjaiba, a végén pedig többnyire el is szenderültem. A folytonos viszketésen – mivel nem volt szabad vakaróznom – úgy próbáltam enyhíteni, hogy körmömet odanyomogattam titokban az épp legjobban viszkető helyre. Csakhamar előmutatkozott azonban betegségemnek egy váratlan, kellemetlen, s mint utóbb kiderült, eléggé veszélyes tünete, vagy inkább velejárója: ágnak dőlésem talán negyedik-ötödik napján egy hirtelen tüsszentésre eleredt az orrom vére. Nem nagy ügy, előfordult már korábban is efféle. Igen ám, csak hogy ez sehogy nem akar szűnni! Hátrahajtom a fejem, befogom az orrom lyukát, a vér meg befelé keresvén utat, folyik vígan a nyelőcsövemen át le a gyomromba. Percekbe telik, mire nagynehezen sikerül megszüntetni. Attól fogva napjában kétszer-háromszor, de volt úgy, hogy ötször-hatszor is előkapott, s mindannyiszor igen makacsul, kitartóan. Egy délelőtt Anyámnak el kellett szaladnia valahová, s a távolléte alatt tüsszentettem teli nagyhirtelen vérpettyekkel a paplanomon kinyitva heverő rajzfüzetemet. Mit csináljak? Mit is csináljak? Két ujjal összenyomom az orrnyílásokat, dőlök hanyatt, de mit sem ér. Csak nyelegetem hát émelyegve a saját véretem, már-már a hányinger környékez tőle. Végül nem bírok lenyelni többet, lesz, ami lesz: előhúszom az ágy alól az odakészített éjjeliedényt, s föléhajlok. Nagy cseppek pottyannak bele, a terjedő sötétvörös folt csakhamar teljesen ellepi a bili alját. Érdeklődve nézem eleinte, mint emelkedik lassan a folyadék szintje, majd fokozatos fásultság vesz erőt rajtam, egy kicsit el is álmosodom. Bő két deci kicsoronkált akkor oda belőlem, s bizonyára még több is kifolyott volna, ha sietve hazatérő Anyám be nem nyit hozzám. Nem emlékszem rá, mi módon állította el a vérzést, arra azonban igen, hogy hosszú hetekig nyomtam még utána az ágyat, s az orrom, még ha valamelyest gyérebbe is, de csaknem mindennap vérzett. Tanácstalan volt eleinte a kihívott orvos is, ám egyszer ezüstnitrátot – pokolkövet – hozott magával, s azzal kímélet nélkül beégette orromban a meggyengült falú hajszálereket. Ragyogó tavasz nyiladozott odakint, mire az igencsak megunt betegágyból nagynehezen kikecmeregtem. A hosszan tartó fekvés meg a nagy vérvesztés módfelett legyengített: támolyogva, keservesen rogyadozó lábbal próbálgattam az első, gyámoltalan lépéseket, ha tenyeremet a vedlett falnak nem támasztom, talán még el is esek. Na, gondoltam, tanulhatok újra járni. Javában tartott még a tél, amikor ágnak estem, most meg, lám, se hó, se jég sehol. Apró virágfürtöcskével teli az utcai juharfák, hullik belőlük a sárga virágpór.

Némi várakozás után megjön a nyár is. Addigra összeszedem magam, s új erőre kapva várom a vakációt. No, nem hiába, mert a vakáció egy nyaralást tartogatott számomra, mégpedig nem is akárhol, hanem Mikepércsen: Pista bácsi özvegye, Bözsike néni új családjánál, akiknél még sose jártam. Mielőtt azonban azt a néhány hetes nyaralást elkezdeném, mintegy vázlatos történelmi háttér gyanánt legalább futólag fel kell villantanom valamit. Maga a jelenség – vagy minek is ne-

vezzem – aligha tekinthető egyedülállónak; volt ilyesmi előtte is, azóta is mind nálunk, mind pedig másutt, sőt egy viszonylag szelídebb változatának napjainkban is tanúi és kárvallottai lehetünk. Az a minden ésszerű határon túlhabzó abszurditás azonban, ami akkor, 1946 első felében nálunk végbement és kiteljesedett, sehol nem talált s nem talál méltó párjára azóta sem. Az inflációról beszélnek. Úgy gondolom, sok kötetnyi – esetleg: könyvespolcnyi – irodalma lehet már a második világháború után bekövetkezett hazai pénzromlásnak, így hát tekintsünk itt el közgazdasági, gazdaságpolitikai, szociális, nemzetközi stb. vonatkozásainak taglalásától; aki e részletek s az összefüggések iránt mélyebben érdeklődik, az akadálytalanul utána lapozhat – sőt ma már utánacsetelhet (vagy klikkelhet?) – tetszése és igénye szerint. Fizetőeszközünk, az alig két évtizedes pengő vásárlóértékének zuhanásszerű, vészes hanyatlása együttjárt a roppant szegényes árukínálattal; mindennek szűkében volt szinte mindenki, ám a fogyasztási javak közül elsősorban s legérzékenyebben a élelmiszerhiány sújtotta a lakosságot. Akár a háború éveiben, alapélelmiszereket továbbra is csak jegyre lehetett vásárolni, szűkös fejadagban. Vagy feketén, de méregdrágán. A pénz pedig hétről hétre, majd napról napra, végül szóserint egyik óráról a másikra vált egyre értéktelenebbé. Újabb és újabb címletű bankjegyek beláthatatlan tömege áradt szerte mind több és több nullával a számjegyek végén. Soha annyi milliomos nem élt még ebben az országban, mint akkor. Millióiért, utóbb milliárdjaiért azonban alig kapott valamit a piacon vagy a boltokban. Emlékszem, Apám táskája egyszer dugig teli volt papírpénzzel, úgy jött haza a fizetés napján, de mire Anyám elstetett bevásárolni, néhány doboz gyufát kapott az egészért. „Legközelebb haza se gyere a fizetéssel – mondta Anyám. – Vegyél rajta azt, amit kapsz.” Nagy volt az inség mindenfelé, kiváltképp a városokban. Akinek volt valami jobb holmija – főleg ruhanemű, ékszer vagy műtárgy meg műszaki cikk –, az a valódi értékén jóval alul is hajlandó volt túladni rajta, csak hogy legyen mit ennie. Akárcsak az eső után éledő sivatag, felvirágozott a cserekereskedelem. Városi, főként pesti batyuzók járták a falvakat, hoci-nesse alapon cserélvén tisztí csizmát szalonnára, selyemruhát szárazkolbászra, ezüst zsebórát disznózsírra és így tovább. Mindenféle hatósági tilalom és rendszabály ellenére működött a feketepiac, ahol minden – vagy majdnem minden – beszerezhető volt, ami a törvényesen működő piacról hiányzott. Ezenfelül egy-két olyan (mellék)termék is forgalomba került élelemként, amelyet korábban – s majd később ismét – csak állatok takarmányozására használtak fel. Hólyagpapírral vagy egyszerűen csak rongydarabbal, újságpapírral lekötözött kis üvegekben árulták például a Rákóczi utcai piac egyik zugában a barnás színű, kesernyés cukorgyári melaszt, csak úgy darabra a napraforgó maghéjtörmelékével telisteli, keményre kisajtott jókora olajpogácsákat, s volt is rá vevő. Riasztóan elszaporodtak a rablások, lopások. A rablók azonban nem az áldozat pénztárcájára pályáztak – sokra is mentek volna vele! –, hanem a ruhájára. Így is nevezték őket: vetköztető. Két-három fős bandába verődve járták a terepet ezek a zsványok, ám olyan is akadt, aki csak egymaga, de fegyverrel. (Könnyűszerrel hozzá lehetett jutni akkoriban ilyesmihez.) Magányos járókelőkre támadtak rá az esti-éjszakai órákban a város meg környéke

néptelenebb részein – ilyen meg elég sok volt, hisz sötétedés után az emberek alig mertek házon kívül mutatkozni –, s a sértett még jól járt, ha megúsza csupán a vetkőztetéssel, többnyire ugyanis biztatásul még alaposan helyben is hagyták. Akkor tájt meséltek egy emlékezetes esetről: valahol a Sámsoni vagy a Nyíracsádi út környékén fagyos téli éjszaka vetkőztettek le egy embert, akire aztán másnap bukkantak rá a mélyfúrásból előtörő 60–70 fokos termásvíz elfolyó árkában. Akkor már nem élt. Az sem derült ki, vajon maga feküdt-e a forró vízbe, hogy ne fázzék – nem azon a környéken lakott ugyanis, hogy hamarjában hazafutott volna –, vagy úgy dobták bele a „jótevői”. Faluhelyen, ahol megtermelődött, volt azért mindig annyi élelem, hogy ne kelljen tartósan koplalni, esetenként még némi fölösleg is akadt (hisz az vonzotta oda a batyuzókat). Inkább egyébnek voltak híjával. Például a só, gyufa, gyertya, petróleum, cérna – ezek hosszú ideig az örökös hiánycikkek közé tartoztak. A petróleum pótlásáról már szoltam korábban. Varrócérnát egy-egy végképp ronggyá nyítt holmi szétfejtése révén tudtak szerezni. Tűz kialudtakor a parázsra sok hamut halmoztak, hogy ne kapjon levegőt, ám ha mégis elhamvadt, átszaladtak a szomszédba egy kis lapáttal, s tőlük kértek paraszt a gyújtáshoz. (Az egykori hagyományos tűzgyújtó eszközök – acél, kova, tapló – már rég eltűntek addigra.) A só? Hát azt nemigen tudták pótolni semmivel, s nem csupán az étel jó íze miatt: a húsfélék tartósításánál is nélkülözhetetlen volt. Ezért aztán minél kevesebb volt belőle a háznál, annál jobban megbecsülték, s igyekeztek mindenképp hozzájutni. Óriási előnyt jelentett számukra, hogy a kenyér – de legalábbis a kenyérnek való – ott termelt meg falun, az ő kezük munkájával. Valamennyi lisztet vagy ha lisztet nem, hát szemes terményt csak lehetett egy kis fortéllyal tartalékolni még a front ideje alatt is. Ha meg gabonamag van, hát nincs éhenhalás. (A padlásleseprések időszaka még csak évek múlva következett el.) Azok a városlakók – mint például mi is –, akiknek volt legalább egy tenyérnyi kertjük, már nem válhattak egészen elveszetté az ínség idején sem. Igaz, hogy nekünk nemcsak a sót-cukrot, hanem a lisztet meg a kenyeret-egyebeket – például a tejet – is úgy kellett megvásárolnunk pénzért (ha kapható volt, s ha elég volt rá a pénz is), ám a kert földjéből kihozható zöldség meg főzelékféle s a kenyeret is úgyahogy helyettesítő néhány sornyi krumpli a legnehezebb heteket-hónapokat is segített nagyobb baj nélkül átvészelni: túlélni. (Meg kell állnom az előző mondat utolsó szavánál. Visszagondolván Szüleim sorsára, a magaméra, de akár az országéra is, élettörténetünk nagy része – eltekintve egy-egy virágzóbb, de többnyire túl hamar tovatűnő szakasztól – a túlélésért, a puszta megmaradásért folytatott küzdelem jegyében telt el. Nem a panasz méltatlankodó szava ez részemről, hisz tisztában vagyok az effajta létállapot hallatlan előnyeivel is: egészen biztos például, hogy sokkalta erősebb edzettséget lehet így elérni, mint gondtalan jómódban. Viszont az is bajosan vitatható, hogy folyton a földhöz szorítva nehéz felrepülni.)

(Folytatjuk)